

Білорусь в галузі природоохоронної діяльності й екології», актуальність якого зумовлена екологічною ситуацією в Республіці Білорусь внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС.

Проект програми розвитку державної системи науково-технічної інформації Республіки Білорусь на 2003–2005 рр. передбачає створення на базі ЦНБ НАН Білорусі Національної наукової електронної бібліотеки, республіканської служби реферування наукових публікацій і національного реферативного банку даних із забезпеченням до нього віддаленого доступу, електронного видавництва НАН Білорусі тощо.

Орієнтація на активне застосування сучасних інформаційних технологій дасть змогу трансформувати усі аспекти діяльності ЦНБ НАН Білорусі, у т. ч. змінити внут-

рішню структуру і кадрову політику. Інформатизація бібліотечного середовища висуває нові вимоги до фахівців, зайнятих у сфері створення й обробки інформації: високий рівень фахової підготовки, знання іноземних мов (як обов'язкова умова для використання інформаційних ресурсів Інтернет і надання кваліфікованої допомоги користувачам при пошуку інформації), ініціативність. Бібліотека відчуває потребу в кваліфікованих кадрах не тільки традиційних бібліотечних професій, але і, здавалося б, не властивих бібліотечній сфері фахів, таких як програміст, технолог автоматизованих інформаційних ресурсів, референт-аналітик тощо.

Технологія формування реферативних ресурсів передбачає участь у цій роботі фахівців із різноманітних галузей науки і техніки.

Євгенія МЕДВЕДЄВА

Формування комунікативної культури бібліотечних працівників

Вимоги часу, динаміка сучасного життя зумовлюють широке застосування комунікативних здібностей, навичок спілкування від фахівця будь-якої сфери, а особливо документально-комунікативної. Сучасне суспільство, яке засноване на нових інформаційних технологіях, неможливо уявити без таких технічних засобів комунікації, як телеграф, телефон, факс, телебачення, відео-, радіозв'язок, комп'ютер тощо. Широке їх використання дозволяє подолати різноманітні інформаційні бар'єри (просторово-часові, мовні, державні, національні, фінансові, міжособистісні та ін.) і завдяки цьому збільшити можливості інформаційного потенціалу суспільства, зокрема технологічні. Для цього необхідно залучити до загального соціально-комунікативного процесу дедалі більший загальний учасників. Слід зважити на те, що поряд з масовими та груповими комунікаціями все більшу увагу привертають персонально-особистісні. Це пов'язано, з одного боку, з тим, що на тлі зростання процесів соціальної уніфікації і стандартизації індивідуальні риси окремої людини, її досвід, знання та творчі здібності і здобутки набувають особливої ваги. З іншого боку, пояснення цьому можна знайти у тому, що інформаційні технології «олюднюють» систему соціальних комунікацій, як прийнято сьогодні казати, створюють суспільство з «людяним обличчям». І слід сподіватися, що такі тенденції зростатимуть у майбутньому. Особа за цих умов перестає бути «гвинтиком», вона набуває дедалі більше можливостей для участі у суспільному житті, впливу на розвиток окремих його сфер і ланок. Завдяки цьому виник загальний інтерес до такої традиційно гуманітарної про-

блематики, яка розглядається сучасними навчальними дисциплінами або окремими їх розділами: «Логіка», «Риторика», «Культура мовлення», «Мистецтво мовлення», «Мова жестів», «Мова тіла», «Іміджелогія», «Паблік рилейшинз» та ін. Усі вони спрямовані на формування знань, вмінь та навичок спілкування, загалом комунікативної культури фахівця, ділової людини, а також окремої особистості.

Новий погляд на структурно-змістову підготовку майбутніх фахівців бібліотечної справи дає можливість під іншим кутом зору розглянути вимоги до їх комунікативних знань, вмінь та навичок. Перш за все, потрібно підходити до вирішення цієї проблеми з урахуванням усіх рівнів навчання у системі вищої освіти. Так, рівень бакалавра, на нашу думку, передбачає певний мінімум в оволодінні комунікативними технологіями. Першочерговими у викладанні цього циклу дисциплін мають стати «Логіка», «Риторика» та «Ділове спілкування». Ці дисципліни дадуть змогу удосконалити процеси мислення, оволодіти процесами перетворення мислення у різні види та форми мовлення з урахуванням їх мети та призначення. Застосування цих знань, умінь та навичок у діловому спілкуванні дасть змогу актуалізувати їх з урахуванням потреб керування інформаційно-технологічними процесами та стосунків між фахівцями.

На рівні спеціаліста частка комунікативних процесів є основною серед професійних обов'язків бібліотечних фахівців. Перш за все вони пов'язані з переданням користувачам інформації, знань, досвіду, ідей, цінностей або їх популяризацією. Поряд з цим, на цьому рівні відбуваються процеси, які потребують підтримки ділових стосунків з іншими установами, організаціями, підприємствами, налагодженню контактів з меценатами,

Медведєва Євгенія Андріївна, канд. пед. наук, доц. кафедри соціальних комунікацій ХДАК.

спонсорами, управлінськими структурами тощо. Крім того, міжособистісні професійні стосунки у колективі, управління колективом, а також стосунки з керівництвом – усе це потребує певних комунікативних знань, умінь та навичок, які відрізняються за обсягом та складністю фахових проблем від попереднього рівня.

Для рівня спеціаліста найнеобхіднішим є оволодіння такими дисциплінами та окремими їх розділами, як «Соціальні комунікації», «Мовна культура бібліотекаря», «Спілкування у бібліотеці», «Іміджелогія», «Паблік рилейшинз». Слід зазначити, що профілювання на цьому рівні навчання є необхідним і бажаним. У такому разі можна об'єднати три останні курси у дисципліні «Паблік рилейшинз у бібліотеці». Забезпеченість тією чи іншою мірою по кожному з них навчальними посібниками або підручниками знімає потребу зупинятися на їх змістовій характеристиці. Тут важливо зрозуміти місце та роль їх у навчальному процесі, взаємозв'язок між собою.

Рівень магістра потребує зовсім інших за структурою та змістом комунікативних якостей, які потрібні для виконання науково-педагогічної роботи.

«Комунікативістика» як сфера наукового і навчального знання дає можливість синтезувати розрізнені знання комунікативного циклу у єдиний комплексний предмет «Комунікативна культура». Його було запропоновано для викладання на кафедрі соціальних комунікацій ХДАК. Вперше у 1999/2000 навчальному році слухачами цієї дисципліни стали студенти 3 курсу факультету бібліотекознавства та інформатики. Досвід трьох років викладання показав, що вона має велику популярність у майбутніх бібліотекарів, які з великим задоволенням вивчали як теоретичний, так і практичний матеріал. Нові пропозиції щодо надання студентам кожного з навчальних рівнів комунікативних знань, умінь та навичок передбачають перенесення цієї дисципліни на магістерський рівень. З цього приводу пропонується дещо переглянути структурно-змістове наповнення курсу «Комунікативна культура». Зупинимось на цьому докладніше.

Навчальний курс «Комунікативна культура» складається зі вступу і семи тем. Загальна кількість годин – 54. На лекції відведено 24 год., семінари – 4 год., практичні заняття – 26 год.

У вступній темі, як і слід, приділяється увага актуальності курсу, його предмету, меті та завданням, структурно-змістовим особливостям, зв'язку з іншими навчальними дисциплінами, особливостям організації навчального процесу тощо. Крім цього, пояснюється, чому даний курс має такий широкий змістовий діапазон, який орієнтує на оволодіння комплексом знань, умінь та навичок комунікативного характеру.

Перша тема «Види та форми комунікативної діяльності» дає загальні уявлення про такі поняття, як інформація, соціальна комунікація, комунікаційні засоби передачі інформації, мова комунікації. Ця термінологія відома студентам факультету бібліотекознавства та інформатики з дисципліни «Соціальні комунікації». У контексті нового для них навчального напрямку відомі ко-

мунікативні явища розглядаються під кутом зору професійних відносин у науковій, педагогічній діяльності та менеджменту.

Дана тема знайомить студентів з основними видами комунікативної діяльності вербального і невербального характеру. Невербальна комунікація, яка проявляється у мові жестів, міміки, пластики, ритміки, знаходить своє відбиття у різних стосунках людини з навколишнім середовищем і притаманна як повсякденності, діловим стосункам, так і витонченим формам спілкування у сферах наукової та педагогічної діяльності. Вербальна комунікація пов'язана зі словом, природною мовою, мовленням, тому вона охоплює всі види взаємодій людини, не виключаючи форм масового, колективного, а також особистого зв'язку. Вербальна комунікація передбачає широке використання різноманітних видів мовлення. Наприклад, зовнішньої (усна, письмова), внутрішньої («про себе»). Характер комунікації визначається також кількістю учасників. Залежно від цього вона здійснюється у формі монологу, діалогу або полілогу. З урахуванням цього розглядаються такі поширені види комунікативної діяльності, як інформаційна, управлінська, наукова, навчальна, художня, виробнича, розважальна тощо. Так, наприклад, основними видами комунікативної діяльності у науці є конференція, симпозіум, форум, семінар, захист наукового дослідження (диплому, дисертації) тощо. Формами наукової комунікації виступають науковий звіт, доповідь, повідомлення, огляд тощо. Основною мовою є наукова: уніфікована, стандартизована термінологія, яка притаманна тому чи іншому її напрямку, розділу, що пов'язані з конкретною галуззю знань. За такою самою схемою характеризуються особливості, які властиві також іншим видам комунікативної діяльності.

Таким чином, ця тема дозволяє дати загальний огляд усіх існуючих видів, рівнів та форм комунікативної діяльності, показати їх різноманіття та єдність структури, розкрити специфіку мови, інших комунікативних засобів. Друга тема цієї дисципліни «Психологічні основи комунікації» присвячена проблемам, які дають змогу зрозуміти механізми людської поведінки, що проявляються у тих чи інших комунікативних ситуаціях. Знання людської психології, головних психологічних функцій, психологічних типів людини, її темпераменту, а також володіння найпростішими прийомами психологічного аналізу особистого психологічного стану, саморегуляції є необхідними умовами для сучасної людини. Комунікативна діяльність кожного з нас залежить від типу вищої нервової діяльності, переважного типу мислення (раціонального або емоційно-образного), особливостей взаємодії першої та другої сигнальних систем. У зв'язку з цим представляють інтерес питання, що висвітлюють фізіологічні особливості відділів у корі головного мозку, які відповідають за усне, письмове мовлення, мімічну мову та мову жестів. Розкривається також зв'язок мислення та мускульної напруги, прийоми релаксації, зв'язок мовлення з пластикою рук. Цей навчальний матеріал здебільшого знайомий студентам з курсу загальної психології, це поліпшує оволодіння ним у прикладному аспекті.

Для кращого розуміння і регулювання вербальної і невербальної комунікації, оволодіння мовною майстерністю розглядається роль збудження та гальмування, динаміки та статистики, процесів мислення, уваги та концентрації, видів уваги, її повноти та тривалості, прийомів тренування уваги. Не менш значними у комунікативній діяльності є питання, які присвячені психологічним процесам, що відповідають за пам'ять, її види, обсяг тощо. Сприйняття та відтворення фактів, подій, явищ, осіб, іншої інформації – це одна з найголовніших умов будь-якої комунікації, особливо для майбутніх фахівців бібліотечної справи, яка сама, як відомо, порівнюється зі соціальною пам'яттю суспільства.

Значне місце у цій темі приділяється питанням міжгрупового та міжособистісного спілкування, які базуються на соціальній стереотипізації. Разом з цим, неможливо не висвітлити питання про позитивне мислення та впевненість у собі.

Навчальний матеріал цієї теми подобається студентам, їх цікавить усе те, що дає можливість керувати своєю поведінкою, розуміти можливості свого подальшого розвитку, а також відкривати нові шляхи до спілкування в інших сферах буття, з іншими людьми. Це все має особливе значення для тих, хто обрав сферою своєї майбутньої діяльності бібліотеку. Для цього треба піклуватися про своє психологічне здоров'я, сприяти гнучкості та динамізму процесів мислення, розвивати адаптивні механізми для нових умов комунікативної діяльності.

Закріплення теорії супроводжується психологічними практикумами, які проводяться у рамках лабораторних занять. На них студенти мають можливість за допомогою тестів визначити особливості свого темпераменту, типу мислення, здібності до концентрації уваги, характер поточної та тривалої пам'яті, взяти участь у діловій грі тощо.

Безпосереднім продовженням психологічної проблематики, але дещо в іншому вимірі, є матеріал, який став предметом вивчення третьої теми, а саме «Емоційні характеристики комунікативної діяльності». Слід зазначити, що у курсі загальної психології ця тема майже не розглядається. Тому прийнято рішення про її виділення в окрему для всебічного висвітлення головних питань.

Емоційна сфера кожної людини, як жодна інша, віддзеркалює її соціальний досвід, ставлення до світу, самої себе, інших людей. Справді, сьогодні важко уявити стосунки людей на різних рівнях соціальних взаємовідносин поза емоційної їх реакції на інших людей або якісь соціальні події. Можна сказати, що не тільки ідеї правлять світом, але й емоції, і, може, більшою мірою емоції, аніж ідеї. Тому дана тема навчального курсу дає знання про те, що соціальні комунікації – це не тільки обмін думками, ідеями, знаннями, досвідом, але й емоціями, настроєм, відчуттями. Емоційне тло завжди супроводжує будь-яке людське спілкування. У цьому зв'язку виникає інтерес до проблем механізму протікання емоцій, від причин, що їх породжують, до подальших процесів розвитку, управління емоційним станом та настроєм залежно від характеру комунікативної дії.

Багато навчального часу відводиться розгляду вищих почуттів, основам їх формування, їх зв'язку з процесами мислення та мовлення. Наголос робиться на художніх прийомах відтворення почуттів у словах, виразних та образотворчих засобах мови. Цей матеріал тісно пов'язаний з наступною темою, у якій головне місце посідає проблематика мовних комунікацій.

Вивчення цієї теми дає можливість студентам ознайомитися з характером емоційного стану людини в різних обставинах соціальних стосунків, життєвих ситуацій. Розуміння фізіологічних та соціальних причин виникнення, формування емоційних настроїв та реакцій, почуттів людини дає можливість контролювати свій емоційний стан, позитивно впливати на інших.

Особливо важливі ці питання для майбутніх бібліотечних фахівців, які постійно виконують ту чи іншу комунікативну роль і тому повинні виробити у себе позитивне ставлення до своєї праці, колег, читачів. Бути доброзичливими, уважними, мати велике терпіння, вміти зосереджуватися на потребах інших людей, співчувати та допомагати їм. Вони повинні вміти опанувати негативні емоції, переборювати погані настрої. Це нелегко, але цього вимагає професійне середовище. Практичне опанування цих теоретичних питань здійснюється у формі тестування, рольових ігор, спеціального тренінгу.

У четвертій темі «Усні мовні комунікації» розглядаються вимоги до мовних комунікацій у інформаційній, управлінській, науковій, навчальній, художній, виробничій діяльності, дається їх порівняння, акцентується увага на характерних рисах кожної з них. Крім цього, дається характеристика побудови змісту, стилістичних особливостей мовлення залежно від виду та форми комунікативного акту. Так, наприклад, розглядається мовна специфіка таких форм наукових комунікацій, як звіт, промова, доповідь, виступ, повідомлення тощо. Аналогічний аналіз жанрових особливостей проводиться і стосовно інших видів мовних комунікацій у основних сферах педагогічної, ділової та творчої практик. Для цього вивчаються структурно-логічні схеми підготовки змісту публічного виступу, вимоги до основної його частини, її складових компонентів. Не менш важливим питанням теми є методичні особливості щодо підбору та використання матеріалів для виступу, роль друкованих, аудіовізуальних джерел інформації тощо.

Поряд з цим важливе місце посідає питання мовної майстерності. Оволодіння нею спирається на знання риторики, організацію процесів мислення згідно з тією чи іншою метою публічного виступу. Публічний виступ розглядається як найбільш поширена усна форма комунікації. У різноманітних видах комунікативної діяльності він виконує різні функції і має різні стилі та жанрові особливості. Наприклад, монологічні та діалогічні види спілкування з аудиторією відрізняються одне від одного і потребують певного досвіду та майстерності. Ця тема безпосередньо торкається бібліотечної діяльності: усні мовні комунікації, мовна майстерність, риторичні прийоми тощо. Новий навчальний курс дає теоретичні і практичні знання, прищеплює певні вміння та навички.

П'ята тема «Голосові особливості мови» навчає володіти своїм голосовим апаратом, засобам та прийомам управління своїм голосом, його подальшого удосконалення. Для соціально-комунікативної діяльності у науковій, педагогічній та менеджерській сферах це необхідні вимоги.

Навчальний матеріал ґрунтується на знаннях та навичках попередніх розділів, особливий зв'язок існує з психологічною проблематикою, типами темпераменту, мислення, емоційною сферою особистості.

Дана тема вивчається теоретично та на практичних заняттях. Останні спрямовані на те, щоб виявити голосові можливості студентів, навчити їх методики самостійного вдосконалення свого голосу, правильного дихання, оскільки у практиці роботи бібліотечних працівників ці питання мають велике значення у зв'язку з постійним спілкуванням з читачами, колегами, а тому і постійною напругою голосового апарату.

Шоста тема «Письмові комунікації» навчає письмовому спілкуванню, яке набуває все більшого значення у ділових відносинах, а також у повсякденному житті. Студенти знайомляться з мотивацією та цілеспрямованістю письмової комунікації, культурою письмової мови. Вивчення цієї теми дає також уявлення про функції письмової мови: інформаційну, мнемонічну, наукову, управлінську, виробничу – практичну та ділову. Оволодіння навичками грамотного складання письмового тексту, а також його редагування, технічного оформлення не можна досягнути без наполегливого опанування культури письмової мови. Вона передбачає не тільки грамотність, чіткість, але й знання основних стандартів сучасного діловодства.

У цьому навчальному розділі приділяється увага особливостям складання текстів наукового та навчального змісту, їх редагуванню. Вміння складати різноманітні службові та особисті документи – це необхідний багаж, який необхідно мати кожному менеджеру, у тому числі й у бібліотечній справі.

Сьома тема – «Моральні вимоги до бібліотекаря як соціального комунікатора». Основою успіху будь-якого

рівня комунікації є дотримання етичних та правових норм спілкування, що дає змогу досягнути успіху як у суспільному, професійному, так і в особистому житті. Такі риси, як інтелігентність і доброзичливість, були притаманні бібліотечним працівникам завжди і, вважаємо, будуть вирізняти їх і надалі. Тому так важливо, щоб студенти якомога раніше усвідомили ту особливу місію, котру вони будуть виконувати, коли стануть справжніми фахівцями бібліотечної справи у будь-якій її сфері – науковій, педагогічній або управлінській.

Дана тема навчальної програми приділяє увагу питанням, які дають змогу магістрам з бібліотекознавства та бібліографії зрозуміти особливості та специфіку наукової, педагогічної та менеджерської соціально-комунікативної діяльності у галузі. Серед головних питань, що розглядаються, такі: орієнтація на високі ідеали, моральна відповідальність за повноту, точність та оперативність інформації, дотримання права на конфіденційність інформації, права на інтелектуальну власність тощо. На цьому рівні студенти повинні стати активними трансляторами наукових та педагогічних знань, інформаційно-бібліотечної справи та бібліографії, усвідомити своє покликання «сіяти розумне, добре, вічне». У такому аспекті висвітлюється роль професійних знань і моральних якостей науковця, педагога та менеджера інформаційно-бібліотечної справи.

Таким чином, навчальний курс «Комунікативна культура» дасть змогу майбутнім магістрам з бібліотекознавства та бібліографії оволодіти комплексом сучасних знань щодо комунікативної культури, набутти необхідних вмінь та навичок. Наступний етап розвитку цього навчального напрямку підготовки фахівців, на нашу думку, необхідно пов'язати з подальшим вдосконаленням структури та змісту даної дисципліни, навчально-методичного її забезпечення, основних видів та форм навчального процесу. Можна також сподіватися на те, що ця дисципліна викличе інтерес у представників інших спеціальностей інформаційно-культурологічного профілю.

Культурно-просвітницька діяльність НБУВ

Цикл книжкових виставок НБУВ «Відкриття минулого століття» поповнився новою – «Телебачення і радіомовлення», що присвячена Всесвітньому дню телебачення.

Сучасна людина швидко звикла орієнтуватись в інформаційному просторі і як належне сприймає всі технічні винаходи. Дана експозиція представляє літературу про історію розвитку радіо і телебачення – технічного дива ХХ століття. Окремі видання знайомлять з історією винаходу радіо російським ученим О. С. Поповим, розкривають значення цього відкриття та його подальший розвиток вітчизняними і зарубіжними вченими. А згодом телебачення поєднало в собі радіо та кіно.

Телебаченню України виповнилося шість десятиліть, проте саме протягом останніх років воно набуло нового звучання. Історії створення основних законів у галузі вітчизняних мас-медіа присвячено один із розділів виставки.

Книжкова виставка «Телебачення і радіомовлення» розрахована на широке коло читачів, не тільки тих, хто працює у галузі інформації, а й усіх шанувальників телебачення і радіо.

*Світлана Шостак,
провідний бібліотекар виставкового сектору*